

Bouwbestek of luchtkasteel? De invloed van plannen en levensloopfactoren op relatievormingsgedrag*

Aart C. Liefbroer, Liesbeth Gerritsen en
Jenny de Jong Gierveld

1. Inleiding

In huidige discussies over het volwassen worden van jongeren speelt de '*individualiseringstheorie*' een belangrijke rol (Jones en Wallace 1990). In onze samenleving zou zich een proces van individualisering hebben voltrokken. Onder individualisering wordt dan 'het sociaal-culturele proces [verstaan] waarbij de sociale betrekkingen tussen mensen veranderen doordat mensen hun zelfstandigheid op velerlei gebied hebben kunnen vergroten' (Klaassen 1993). In toepassingen van deze theorie op de overgang van jeugd naar volwassenheid wordt de discontinuïteit benadrukt tussen de wijze waarop in het verleden (de jaren vijftig en zestig) de overgang van de jeugdfase naar die van de volwassenheid zou hebben plaatsgevonden, en de wijze waarop dit tegenwoordig gebeurt. Terwijl er in de jaren vijftig en zestig sprake zou zijn geweest van een '*standaardlevensloop*', wordt de huidige manier waarop jongeren de overgang naar volwassenheid beleven met het begrip '*keuzebiografie*' aangeduid (De Hart 1992, Du Bois-Reymond 1992).

Het begrip 'standaardlevensloop' heeft betrekking op de wijze waarop men in de loop van deze eeuw het leven is gaan inrichten. In toenemende mate zou het leven volgens een vast patroon, gebaseerd op 'algemeen' aanvaarde normen en waarden, hebben plaatsgevonden. Dit patroon verschilde daarbij deels voor mannen en voor vrouwen (De Hart 1992). Voor de overgang van jeugd naar volwassenheid betekende dit o.a. dat men het huis uitging om te trouwen, en pas kinderen kreeg nadat men gehuwd was (Van Leeuwen en Ploegmakers 1990). Voor mannen betekende dit tevens dat economische zelfstandigheid, en derhalve het hebben van een (vast) inkomen, een voorwaarde was om te huwen. Voor vrouwen betekende

* Deze publikatie is gebaseerd op gegevens die zijn verzameld in het kader van het onderzoeksprogramma: 'Het proces van sociale integratie van jong-volwassenen' (SI-project). Dit onderzoeksprogramma wordt uitgevoerd aan de Vrije Universiteit te Amsterdam door de vakgroepen *Methoden en Technieken van Sociaal-wetenschappelijk Onderzoek* (faculteit SCW) en *Arbeids- en Organisationspsychologie* (faculteit PPW). Een eerdere versie van dit paper is gepresenteerd op de Sociaal-wetenschappelijke studiedagen 1992, gehouden op 28 en 29 april 1992 te Amsterdam.

het dat men na het trouwen ophield met het verrichten van betaalde arbeid.

Het begrip 'keuzebiografie' heeft betrekking op de wijze waarop individuen tegenwoordig de overgang van jeugd naar volwassenheid doorlopen. Het individu zou in vergelijking met het verleden over veel meer keuzevrijheid beschikken, mede omdat een overkoepelend waarden- en normenstelsel waaruit kan worden afgeleid wat wel en wat niet hoort, zou ontbreken (Du Bois-Reymond 1992). Daardoor ligt de volgorde waarin overgangen plaatsvinden minder vast en zijn jongeren tevens gedwongen om zelf te kiezen. Als gevolg hiervan stelt men keuzes met een onomkeerbaar karakter zoveel mogelijk uit (Birg, Flöthmann en Reiter 1991).

De sporen van deze veranderingen zijn ook terug te vinden in het proces van relatievorming. Het aangaan van een vaste relatie, en het aangaan van een huwelijk in het bijzonder, wordt tegenwoordig langer uitgesteld dan in de voorgaande decennia, en ongehuwd samenwonen is voor veel jongeren een belangrijk tijdelijk danwel meer permanent alternatief voor het huwelijk geworden (Liefbroer 1991a). Kortom, de keuzevrijheid van jongeren omtrent het tijdstip waarop men eventueel met een partner samen wil gaan leven en omtrent de vorm waarin dat gebeurt, is toegenomen.

In een situatie waarin het proces van relatievorming steeds minder langs lijnen van vanzelfsprekendheid verloopt, maar een keuze uit meerdere mogelijkheden eist, wordt het interessant om te zien welke plannen jongeren hebben omtrent die toekomst (De Hart 1992; Liefbroer 1991a), en in hoeverre jongeren die plannen ook weten te realiseren. Dit vormt de eerste vraag waarop in dit artikel wordt ingegaan.

Toegenomen keuzevrijheid omtrent relatievorming hoeft niet noodzakelijk in te houden dat deze keuzes in een maatschappelijk vacuüm plaatsvinden. Sociale achtergrond en huidige leefsituatie van jongeren zijn nog steeds van invloed op het tijdstip waarop men gaat samenleven en op de keuze van het type relatie dat men aangaat (Blossfeld en Huinink 1991; Hoem 1986; Lee, Rajulton, Wijewickrema en Lesthaeghe 1987; Liefbroer 1991a, 1991b; Manting 1991). Een vraag die zich opdringt is echter op *welke wijze* levensloopfactoren intenties en gedrag omtrent relatievorming beïnvloeden. Als levensloopfactoren het gedrag *via* de plannen beïnvloeden, kan van een *indirect effect* van levensloopfactoren op het relatievormingsgedrag gesproken worden. Van een *direct effect* op het gedrag is sprake wanneer levensloopfactoren het gedrag beïnvloeden, ongeacht iemands plannen. Ten slotte is het mogelijk dat levensloopfactoren de mate waarin men er in slaagt om relatievormingsplannen om te zetten in gedrag, beïnvloeden. In zo'n geval kan worden gesproken van een *conditionerend effect*. De tweede onderzoeksvraag richt zich op het nagaan van het type effect dat diverse levensloopfactoren op het relatievormingsgedrag uitoefenen. In dat kader zullen wij niet uitputtend allerlei mogelijke sociale kenmerken de revue laten passeren, maar vooral stilstaan bij een tweetal kernbegrippen uit de levensloopsociologie, te weten *rijpheid* (develop-

mental readiness) en *parallele loopbanen*. In de volgende paragraaf zullen deze begrippen nader worden uitgewerkt.

De opzet van deze bijdrage is als volgt. In de volgende paragraaf vindt een nadere uitwerking plaats van de onderzoeksvraagstellingen. In paragraaf 3 wordt informatie omtrent de steekproef en de gebruikte meetinstrumenten verschaft. De belangrijkste resultaten worden in paragraaf 4 besproken. In paragraaf 5, ten slotte, worden de resultaten nader bediscussieerd.

2. Uitwerking van de vraagstellingen

Samenhang tussen relatievormingsplannen en –gedrag. Onder sociaal-psychologen is de samenhang tussen plannen van individuen enerzijds en hun gedrag anderzijds reeds lang onderwerp van studie. Fishbein en Ajzen (1975) benadrukken dat, ter voorspelling van toekomstig gedrag, men beter naar de concrete plannen omtrent dat gedrag kan informeren dan naar meer algemene opvattingen en waarden die aan dat gedrag ten grondslag liggen. Gedragsintenties blijken goede voorspelers van gedrag, vooral wanneer het gaat om relatief 'eenvoudig' gedrag, dat men binnen korte tijd kan realiseren, en waarvan de realisering geheel onder controle van het individu staat. In situaties waarin er langere tijd verstrijkt tussen het moment waarop de intentie wordt vastgesteld en het moment waarop het gedrag zelf plaatsvindt, of waarin het te realiseren gedrag deels buiten de controle van het individu ligt, blijkt het nodig de invloed van de maatschappelijke context als conditionerende factor in het model op de nemen (Ajzen en Madden 1986; De Jong Gierveld en Liefbroer 1988).

Buunk (1982) heeft het model van Fishbein en Ajzen als mogelijk verklarenskader voor het proces van relatievorming gesuggereerd. Het aantal toepassingen is tot nu toe echter zeer beperkt gebleven. Liefbroer en De Jong Gierveld (in druk) hebben laten zien dat de relatievormingsplannen gedeeltelijk kunnen worden voorspeld met behulp van (a) afwegingen die jong-volwassenen maken ten aanzien van de voor- en nadelen die verbonden zijn aan trouwen en samenwonen en (b) verwachtingen die jong-volwassenen koesteren omtrent de reacties van belangrijke personen in hun omgeving, zoals ouders en vrienden. In het Onderzoek Gezinsvorming van het CBS (Van de Giessen 1986; Beets 1987) is nagegaan in hoeverre plannen die vrouwen hadden omtrent relatievorming het daadwerkelijke gedrag binnen een periode van drie jaar kon voorspellen. Het bleek dat een ruime meerderheid van de vrouwen zich conform hun verwachting had gedragen. Zo had 69% van de vrouwen die van plan waren binnen drie jaar te trouwen dit ook daadwerkelijk gedaan, terwijl dit percentage onder vrouwen die niet van plan waren om te trouwen slechts 18 was. De globale tendens in deze gegevens was dat de plannen omtrent trouwen en ongehuwd samenwonen stabiel waren en tamelijk goed werden gerealiseerd, terwijl plannen omtrent de *termijn* waarop

men wilde trouwen en samenwonen wat minder goed met het gedrag overeenkwamen.

Rijpheid. De vraag of men met een partner zal gaan samenleven heeft veel te maken met de mate waarin men het gevoel heeft er 'rijp' of 'klaar' voor te zijn. Hieraan kunnen zowel een biologische, een psychologische, als een sociologische component worden onderscheiden (Clausen 1986). Biologische rijpheid wordt in onze samenleving steeds vroeger bereikt (Van der Vliet 1991), maar beïnvloedt met name de leeftijd waarop men seksueel actief wordt, en in veel mindere mate de leeftijd waarop men gaat samenleven.

Voor dit laatste zijn de psychologische en met name de sociologische component van groter belang. Hagestad en Neugarten (1985) stellen dat gebeurtenissen die zich tijdens de levensloop voltrekken, zoals bij voorbeeld het huwen, plaats kunnen vinden op momenten die men als 'normaal' (on-time) beschouwt, maar ook te vroeg of juist te laat (off-time). *Leeftijdsspecifieke verwachtingspatronen* zijn hiervan het resultaat. Dergelijke verwachtingen worden niet zozeer door externe sancties ondersteund, maar zijn gebaseerd op 'gemiddeld' gedrag binnen een bepaalde referentiegroep (Marini 1984). Door individuen worden dergelijke verwachtingen gebruikt bij de beoordeling van het eigen functioneren en beïnvloeden daarmee het zelfbeeld (Heckhausen 1990).

Hoewel gegevens over leeftijdsspecifieke normen omtrent relatievorming ontbreken, verwachten wij op basis van de ontwikkelingen in de leeftijd waarop men met een partner gaat samenleven, dat tegenwoordig vooral vroeg met een partner gaan samenleven als off-time zal worden beschouwd. Dit kan op diverse manieren doorwerken in het gedrag van jongeren. Jongeren die verkering hebben, zullen waarschijnlijk concretere plannen hebben om te gaan samenleven met hun partner naarmate zij ouder zijn. De bereidheid op jonge leeftijd (bij voorbeeld voor het twintigste jaar) te gaan samenleven zal waarschijnlijk gering zijn. Tevens kan het zijn dat men er minder in zal slagen om plannen te realiseren naarmate men jonger is, ofwel omdat men op jonge leeftijd moeilijker een partner kan vinden die bereid is om te gaan samenleven dan op iets oudere leeftijd, ofwel omdat iemands sociale omgeving weinig enthousiast reageert op de wens om te gaan samenleven.

Klaar zijn om te gaan samenleven heeft ook te maken met een *beoordeling* van de *geschiktheid* van de huidige partner. (Oppenheimer 1988; Willekens 1988). Omdat men veel in een relatie investeert wanneer men gaat samenleven, zullen jongeren eerst willen weten of de relatie voldoende kans van slagen heeft om die investering te verantwoorden. Wij verwachten daarom dat de wens om met een partner te gaan samenleven sterker wordt naarmate men langer verkering heeft, en men beter kan inschatten 'wat voor vlees men in de kuip heeft'. Tevens kan het zijn dat jongeren bij een kortere relatieduur minder geneigd zijn om direct te trouwen, maar in plaats daarvan opteren voor ongehuwd samenwonen.

Resumerend verwachten wij dat leeftijd en verkeringsduur vooral indirect van invloed zullen zijn op relatievormingsgedrag. Naarmate men jonger is, danwel korter verkering heeft, zullen plannen omtrent het tijdstip van samenleven minder vaak een korte-termijnperspectief laten zien. Daarnaast kan het zijn dat men op jongere leeftijd en bij een korte verkeringsduur er minder in zal slagen plannen om op korte termijn te gaan samenleven, te realiseren, doordat men ofwel zelf sneller op de plannen terugkomt, danwel met negatieve reacties uit de omgeving te maken kan krijgen.

Parallele loopbanen. Jongeren maken min of meer gelijktijdig gebeurtenissen mee op diverse terreinen. Loopbanen op de terreinen van werk, studie, wonen en relatievorming kunnen elkaar wederzijds beïnvloeden. Veranderingen op het ene terrein kunnen veranderingen op het andere levensterrein belemmeren of juist vergemakkelijken (Birg, Flöthmann en Reiter 1991). Bekend is bij voorbeeld dat veranderingen in woonvorm, arbeidsmarktpositie en opleidingsniveau van invloed zijn op het proces van relatievorming (Blossfeld en Huinink 1991; Liefbroer 1991b). In dit bestek gaat het ons vooral om de posities die jong-volwassenen innemen op de terreinen van werk en wonen.

Werkenden blijken in veel onderzoek meer geneigd om met een partner te gaan samenleven, en meer in het bijzonder om te gaan trouwen, dan jongeren die een opleiding volgen. Voor studerende(n) (en trouwens ook voor werklozen) zou kunnen gelden dat het beschikken over weinig financiële middelen belemmerend werkt op het gaan samenleven, omdat men bij voorbeeld minder goed in staat is nieuwe huisvesting te betalen, deze te meubileren, en een eventuele bruiloft te bekostigen. Verschillen tussen werkenden en studerende(n) kunnen ons inziens echter ook te maken hebben met specifieke verwachtingspatronen, maar nu niet zozeer leeftijdsgebonden, alswel gebonden aan een specifieke positie in een parallelle carrière. Centraal in deze gedachtengang staat het idee dat jong-volwassenen veel belang hechten aan *autonomie* (Geulen 1987; Goldscheider en Waite 1987). Men kan veronderstellen dat jong-volwassenen die een opleiding volgen het samenleven niet zozeer uitstellen omdat ze nog niet zeker zijn over de 'kwaliteiten' van potentiële partners, maar omdat men in deze levensfase het samenleven minder aantrekkelijk vindt dan wanneer men een betaalde baan heeft. Studenten ontwikkelen veelal een levensstijl waarin autonomie erg belangrijk is, wat bij voorbeeld tot uitdrukking kan komen in een onregelmatig leven, waarin men naast studeren veel tijd besteed aan andere zaken, zoals het opbouwen van een (nieuwe) vriendenkring. Een dergelijke levensstijl laat zich niet zo eenvoudig combineren met het samenleven met een partner. In zoverre men dat toch doet, zullen studerende(n) relatief vaak de voorkeur geven aan ongehuwd samenwonen, omdat dit betere mogelijkheden lijkt te bieden althans een gedeeltelijke autonomie te waarborgen dan het huwelijk (Liefbroer en De Jong Gierveld, in druk). Iemands activiteitenstatus

zal naar verwachting het relatievormingsgedrag vooral indirect beïnvloeden; studerenden zullen andere plannen hebben dan werkenden.

Ook iemands woonsituatie kan de relatievormingscarrière beïnvloeden. Goldscheider en Waite (1987) melden dat jongeren die niet meer bij hun ouders wonen sterker op autonomie zijn gericht, en derhalve minder snel een traditioneel gezin stichten, dan jongeren die nog wel bij hun ouders wonen. Dit suggereert een indirect effect van de woonsituatie op het relatievormingsgedrag. De woonsituatie kan echter ook de realisering van plannen beïnvloeden. Zolang men geen zelfstandige huisvesting heeft, is samenleven alleen mogelijk door in te trekken bij één van de wederzijdse ouders. Meestal zullen noch de jong-volwassenen, noch hun ouders veel voor deze optie voelen. Hoewel er onder zelfstandig wonende jongeren grote verschillen bestaan in de kwaliteit van de huisvesting die zij ter beschikking hebben, zal in ieder geval een deel van hen over woonruimte beschikken die het gaan samenleven met een partner mogelijk maakt. Als gevolg hiervan kunnen jong-volwassenen die niet meer bij hun ouders wonen hun eventuele wens om te gaan samenleven gemiddeld sneller realiseren dan jong-volwassenen die nog wel thuiswonen. De mogelijkheden om te gaan samenleven met een partner mogen dan wellicht wat geringer zijn voor thuiswonende jongeren dan voor zelfstandig wonende jongeren, de eersten hebben echter wel meer te winnen bij het gaan samenleven met een partner. Voor thuiswonende jongeren vormt het gaan samenleven met een partner een (legitieme) reden om meer zelfstandigheid te krijgen (men komt op eigen benen te staan), terwijl het voor zelfstandig wonende jongeren, naast 'winst' op een aantal punten, ook verlies aan autonomie kan impliceren.

3. Opzet van het onderzoek

De onderzoeksvragen worden beantwoord met data van het onderzoek naar Sociale Integratie van Jong Volwassenen (SI-project), dat wordt uitgevoerd door de vakgroepen Methoden en Technieken van Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek en Arbeids- en Organisationspsychologie van de Vrije Universiteit. Eind 1987 (T1) werden 1775 jong-volwassenen van 18, 22 en 26 jaar oud geïnterviewd. De totale response was 63.4%. De representativiteit van de steekproef was over het geheel genomen goed. Alleen het percentage allochtonen in de steekproef bleef achter bij hun landelijk aandeel, terwijl 26-jarige gehuwden juist enigszins oververtegenwoordigd waren. Meer informatie over steekproeftrekking en dataverzameling is te vinden in Dijkstra (1989).

Eind 1989 (T2), ongeveer twee jaar na het eerste interview, werd aan de onderzochten een schriftelijke vragenlijst toegestuurd, om na te gaan welke veranderingen zich sinds 1987 in hun leven hadden voorgedaan. Door 1419 respondenten (= 80% van de respondenten op T1) werd de schriftelijke vragenlijst geretour-

neerd. Iets meer vrouwen dan mannen (83% versus 77%) stuurden de vragenlijst terug. Daarnaast was de non-response iets hoger onder respondenten geboren in 1965 (23%), dan onder respondenten geboren in 1961 of 1969 (respectievelijk 19% en 18%). In Dijkstra (in druk) is meer informatie te vinden over deze enquête. Hier beperken wij onze aandacht tot respondenten die op T1 niet met een partner samenleefden, maar wel vaste verkering hadden met een partner van het andere geslacht, en waarover informatie van beide meetmomenten beschikbaar is (N = 396).¹ Respondenten die in 1987 geen verkering hadden, worden buiten beschouwing gelaten. Slechts een relatief gering percentage van deze laatste groep wilde op korte termijn met een partner gaan samenleven, en ook het percentage dat dit daadwerkelijk binnen twee jaar bleek te doen is relatief laag.

In 1987 is geïnformeerd naar plannen omtrent relatievorming. Allereerst werd gevraagd: 'Ben je van plan te gaan samenwonen met je partner of met hem/haar te trouwen?' De mogelijkheden waren 'niet samenwonen en niet trouwen (LAT-relatie)', 'samenwonen, niet trouwen', 'zeker samenwonen, misschien later trouwen', 'samenwonen, gevolgd door trouwen', 'trouwen, misschien eerst samenwonen', 'direct trouwen' en 'weet niet'. Vervolgens werd aan respondenten die van plan waren om met een partner te gaan samenleven, gevraagd op welke termijn men met de partner dacht te gaan samenleven. Met behulp van de gegevens die in 1989 verzameld zijn, is nagegaan wat de relatievorm van respondenten twee jaar later was, en in hoeverre men de geuite plannen had verwezenlijkt.

Naast gegevens omtrent sekse en geboortjaar worden in de analyses gegevens betrokken omtrent de partnerrelatie van respondenten en omtrent hun activiteiten in 'parallele' loopbanen. Allereerst is de verkeringsduur op T1 vastgesteld. Gemiddeld bleek men bijna twee jaar (22 maanden) verkering te hebben. Verder is nagegaan of respondenten tussen 1987 en 1989 een ontbinding van de verkering hebben meegemaakt. Bij ongeveer een kwart (26%) van de respondenten bleek dit het geval te zijn. Iemands positie in de parallele loopbanen van werk en wonen is vastgesteld door na te gaan hoe hun situatie op deze terreinen was op T1. Ruim 41% van de ondervraagden had een baan. Het overgrote deel van hen die dat niet hadden (89%) bleek een opleiding te volgen. Ruim driekwart (76%) van de respondenten woonde nog bij de ouders thuis; 24% woonde elders.²

Eerst zal ingegaan worden op de plannen die jongeren hadden omtrent de termijn waarop zij met hun partner wilden samenleven en omtrent de vorm (gehuwd of niet) waarin men dat wilde doen. Tevens zal dan nagegaan worden in hoeverre deze plannen gerealiseerd werden in de twee jaar die verstreken zijn tussen T1 en T2. Vervolgens zal met behulp van multinomiale logistische regressieanalyse nagegaan worden in hoeverre levensloopfactoren en plannen de kans op het gaan samenleven met een partner beïnvloedden.

4. Resultaten

Samenhang tussen relatievormingsplannen en –gedrag. In de eerste kolom van tabel 1 staan de plannen van jong-volwassenen met betrekking tot de termijn waarop zij denken te gaan samenleven, vermeld. Uit de laatste kolom blijkt een behoorlijke *spreiding* in plannen. Zo denkt ongeveer een kwart reeds binnen of over ongeveer een jaar met hun partner samen te leven. Aan de andere kant zijn er ook jongeren die zeggen dat ze niet willen gaan samenleven (6%) of pas over 5 jaar of meer (12%).

Vervolgens is nagegaan in hoeverre deze plannen na twee jaar gerealiseerd zijn. In de tweede kolom van tabel 1 wordt voor de verschillende groepen respondenten weergegeven welk percentage binnen twee jaar met een partner is gaan samenleven, in de derde kolom staat het percentage respondenten vermeld dat na twee jaar nog steeds verkering heeft, en in de vierde kolom staat het percentage respondenten vermeld dat de verkering in de loop van de twee jaar heeft verbroken. Al naar gelang de plannen van respondenten blijken er grote verschillen in gedrag te bestaan. Jongeren die van plan zijn op relatief korte termijn te gaan samenwonen blijken dat in meerderheid ook te doen. Meer dan 60% van de respondenten die van plan zijn over maximaal ongeveer één jaar te gaan samenleven blijkt inderdaad samen te wonen. Ook onder de respondenten die van plan zijn over ongeveer twee jaar samen te leven, blijkt een relatief groot deel (één derde) binnen twee jaar samen te leven. Hoewel dus veel respondenten met korte-termijnplannen deze plannen verwezenlijken, is er toch sprake van een *overschatting* van de kans om op korte termijn met de partner te gaan samenleven. Aan de

Tabel 1: Plannen in 1987 omtrent de termijn waarop men met een partner wenst te gaan samenleven en daadwerkelijk gedrag tussen 1987 en 1989

Plan in 1987	Meegemaakte verandering tussen 1987 en 1989			N
	gaan samenleven %	nog verkering %	relatie verbroken %	
binnen 1 jaar samenleven	68	25	7	60
over ongeveer 1 jaar samenleven	61	32	7	41
over ongeveer 2 jaar samenleven	36	33	32	75
over ongeveer 3 jaar samenleven	10	65	25	52
over ongeveer 4 jaar samenleven	8	60	33	40
over 5 jaar of meer samenleven	6	65	29	49
LAT-relatie weet niet	28	32	44	25
	10	56	37	52
totaal	29	46	26	394

Tabel 2: Plannen in 1987 omtrent de relatievorm en daadwerkelijk gedrag tussen 1987 en 1989

Plan in 1987	Meegemaakte veranderingen tussen 1987 en 1989				N
	gaan samenwonen %	samenwonen, daarna getrouwd %	direct getrouwd %	relatie verbroken %	
LAT-relatie	20	4	0	44	25
samenwonen, niet trouwen	19	0	0	28	32
samenwonen, misschien daarna trouwen	27	0	2	35	49
samenwonen, daarna trouwen	24	10	0	21	115
trouwen, misschien eerst samenwonen	11	4	9	19	47
direct trouwen	4	4	38	16	74
weet niet	6	0	2	37	52
totaal	16	4	9	26	394

andere kant blijken respondenten die niet binnen twee jaar van plan zijn om te gaan samenleven, veelal conform deze intentie te handelen. Slechts ongeveer tien procent leeft wel samen. Ten slotte blijkt uit tabel 1 dat jongeren die van plan zijn op korte termijn samen te leven, relatief zelden hun verkering verbreken. Dat ligt anders bij jongeren die geen duidelijke plannen hebben om op korte termijn met hun partner te gaan samenleven. Ongeveer éénderde van hen maakt een relatieontbinding mee.

In tabel 2 is, uitgesplitst naar plannen in 1987, aangegeven welke relatievorm respondenten zijn aangegaan. Direct trouwen is vrijwel uitsluitend voorbehouden aan respondenten die ook in 1987 reeds zeker of waarschijnlijk van plan waren direct te trouwen. Ongehuwd samenwonen blijkt aanmerkelijk vaker op te treden in de loop van de tussenperiode van twee jaar. Ook hier blijkt een grote mate van consistentie tussen plannen en gedrag. Een deel van de respondenten die ongehuwd zijn gaan samenwonen is overigens kort daarna getrouwd. De meeste respondenten die met een partner zijn gaan samenleven blijken in overeenstemming met hun oorspronkelijke plan te hebben gehandeld. Uitzonderingen hierop vormen de geringe aantallen respondenten die van plan waren om direct te trouwen, maar toch ongehuwd zijn gaan samenwonen, en die (eerst) ongehuwd wilden samenwonen, maar toch gelijk zijn getrouwd. Verder blijken respondenten die in hun plannen reeds een (eventueel) huwelijk hebben voorzien, minder vaak de relatie met hun partner te ontbinden dan respondenten die in hun plannen een eventueel huwelijk nog niet hebben overwogen.

Invloed van levensloopfactoren en plannen op relatievormingsgedrag. De invloed van plannen en levensloopfactoren op het relatievormingsgedrag van respondenten met verkering is nagegaan met behulp van multinomiale logistische regressie.³ De kans op ongehuwd samenwonen en de kans op direct trouwen zijn vergeleken met de kans dat men niet met de partner is gaan samenleven.⁴ Vanwege geringe celvullingen zijn de plannen van jongeren zowel ten aanzien van de termijn waarop men wil gaan samenleven als ten aanzien van de vorm van de relatie gedichotomiseerd. Jongeren die van plan zijn maximaal over ongeveer twee jaar samen te gaan leven worden vergeleken met jongeren die dat pas op langere termijn willen of het in het geheel nog niet weten. Jongeren die direct willen trouwen worden vergeleken met jongeren die niet van plan zijn om direct te trouwen.⁵ In tabel 3 worden de resultaten van twee modellen gerapporteerd. In het eerste model zijn alleen levensloopfactoren opgenomen, in het tweede zowel levensloopfactoren als plannen. In dat laatste model zijn ook significante interactie-effecten opgenomen.

In model 1 blijkt een aantal significante effecten op te treden. De jongste categorie respondenten, ongeveer 18 jaar oud in 1987, maakt aanmerkelijk minder kans om binnen twee jaar met een partner samen te leven dan 22- en 26-jarigen. Dit

Tabel 3: Effecten van plannen en levensloopfactoren op de kans op diverse overgangen tussen 1987 en 1989 op basis van een multinomiale logistische regressieanalyse (N=393)

Variabele	Ongehuwd samenwonen versus niet samenlevend		Direct trouwen versus niet samenlevend	
	Model 1 β	Model 2 β	Model 1 β	Model 2 β
Constante	-2.87**	-2.74**	-6.65**	-6.32**
Mannen	-.34	-.31	-.43	.23
Geboortecohort 1961	1.54**	1.20*	2.74*	2.06
Geboortecohort 1965 ^a	1.47**	1.23**	2.98**	2.12
Verkeringsduur	.02*	.01	.03**	.02*
Werkend	.05	-.14	1.62**	.66
Bij ouders wonend	.63	-.24	.83	-2.67
Van plan om direct te trouwen		-.74		3.35**
Van plan om binnen een jaar of twee samen te leven		.62		-.11
Van plan om binnen een jaar of twee samen te leven en bij ouders wonend		1.44*		3.59*

* $p < .05$ ** $p < .01$

^a Geboortecohort 1969 vormt vergelijkingscategorie

geldt zowel voor gehuwd als voor ongehuwd gaan samenwonen. Ook verkeringsduur speelt een rol. Naarmate men langer verkering heeft, neemt de kans dat men binnen twee jaar met een partner samenleeft, toe. Of iemand al dan niet betaald werk verricht blijkt vooral van invloed te zijn op de kans om direct te trouwen. Deze kans blijkt groter te zijn voor respondenten die betaald werk hebben dan voor hen die dat niet hebben. Sekse en het al dan niet bij de ouders wonen blijken niet van invloed te zijn op de kans om binnen twee jaar met de partner samen te leven.

In het tweede model zijn naast de levensloopfactoren ook de relatievormingsplannen van de respondenten in de analyse betrokken. Voor wat betreft de levensloopfactoren, betekent het tevens opnemen van de plannen in de meeste gevallen een *afname* van de sterkte van de effecten. Dit impliceert dat deze effecten deels *indirect* verlopen, via de relatievormingsplannen. De effecten van leeftijd en verkeringsduur worden geringer, en zijn in sommige gevallen niet meer statistisch significant. Het effect van werken op de kans om te trouwen blijkt ook te verdwijnen.

Relatievormingsplannen blijken in model 2 belangrijke voorspellers van relatievormingsgedrag te zijn. In de eerste plaats hebben jongeren die van plan zijn om direct te trouwen een sterk verhoogde kans om dat ook daadwerkelijk te doen. Ook plannen omtrent de termijn waarop men wil gaan samenleven beïnvloeden het gedrag, maar hier ligt de relatie ingewikkelder; er is een interactie met de woonsituatie van respondenten. Jongeren die van plan zijn om op relatief korte termijn te gaan samenleven met hun partner hebben ook daadwerkelijk een grotere kans om dat te gaan doen, maar *alleen* wanneer zij nog bij hun ouders wonen. Met andere woorden, de mate waarin men termijnplannen weet te realiseren hangt af van de woonsituatie. Woont men bij de ouders thuis dan is de kans op realisatie van de plannen groter dan wanneer men niet thuiswoont.

5. Discussie

Onder jong-volwassenen met verkering blijkt een duidelijk verband te bestaan tussen plannen en gedrag met betrekking tot relatievorming. Op redelijk korte termijn blijken plannen een veel sterkere voorspeller van toekomstig gedrag te zijn dan de meeste variabelen die sociologen doorgaans in dit type analyses plegen te gebruiken. Aan de andere kant blijkt echter dat een aanmerkelijk deel van de jong-volwassenen hun plannen toch niet realiseert. Plannen zijn derhalve geen 'keiharde' voorspellers van toekomstig gedrag. Dit geldt in het bijzonder voor plannen omtrent de termijn waarop men met de partner zou willen samenleven. Het komt vooral veelvuldig voor dat jong-volwassenen hun kansen om op relatief korte termijn met hun partner te gaan samenleven, *overschatten*.

Een uit de sociale psychologie bekend mechanisme, *onrealistisch optimisme* (Weinstein 1983), zou aan deze overschatting van kansen om op korte termijn te gaan samenleven, ten grondslag kunnen liggen. Onrealistisch optimisme houdt in

dat mensen de neiging hebben om hun eigen kans op een positieve gebeurtenis te overschatten en hun kans op een negatieve gebeurtenis te onderschatten, beide afgezet tegen een vergelijkbare ander van ongeveer dezelfde leeftijd en dezelfde sekse. Dit wordt deels veroorzaakt doordat personen hun eigen controle over gebeurtenissen vaak overschatten, deels doordat personen graag hun zelfbeeld willen ondersteunen en zich daarom positief willen onderscheiden van anderen (Gerritsen 1990). Voor de meeste jong-volwassenen is het met een partner gaan samenleven een positieve levensgebeurtenis. Op basis van bestaande leeftijdsspecifieke verwachtingen omtrent de timing van deze gebeurtenis, zal men een idee hebben over wanneer 'vergelijkbare anderen' deze gebeurtenis zullen meemaken. Voor zichzelf zal men menen zeker aan deze verwachtingen te kunnen voldoen. Dit zal derhalve vaker tot een onderschatting dan een overschatting van de termijn om te gaan samenleven leiden.

Diverse levensloopfactoren blijken van invloed te zijn op het relatievormingsgedrag. Opvallend is allereerst dat de meeste factoren vooral het *tijdstip* van relatievorming beïnvloeden. Ten aanzien van de keuze van de *relatievorm*, blijkt dat alleen het al dan niet werken van jong-volwassenen de keuze tussen ongehuwd en gehuwd samenleven beïnvloedt. Deze invloed is bovendien slechts indirect, namelijk via de relatievormingsplannen die jongeren hebben. Dit gegeven ondersteunt eerder onderzoek, waarin werd geconstateerd dat de keuze tussen trouwen en samenwonen vooral door verschillen in sociale achtergrond en in (religieuze) waarden en normen tussen jong-volwassenen wordt beïnvloed (Liefbroer 1991b; Lee, Rajulton, Wijewickrema en Lesthaeghe 1987).

Dat allerlei aan de levensloop van jongeren gerelateerde factoren van invloed zijn op hun relatievormingsgedrag is genoegzaam bekend. In deze studie lag de nadruk derhalve vooral op de vraag op welke wijze deze invloed verloopt. Er blijkt vooral sprake te zijn van indirecte effecten op relatievormingsgedrag, doordat de plannen van jong-volwassenen variëren naar gelang hun leeftijd, verkeringsduur en hun positie in parallelle loopbanen. Echter niet alle effecten verdwijnen na controle voor de plannen van respondenten.

Opvallend is ten slotte het conditionerende effect van de woonsituatie waarin jong-volwassenen zich bevinden. Thuiswonende jongeren blijken in sterkere mate hun plannen om op korte termijn te gaan samenleven te realiseren dan zelfstandig wonende jongeren. De verwachting was juist dat zelfstandig wonende jongeren hun plannen beter zouden weten te realiseren omdat zij reeds over woonruimte beschikken, en geen rekening hoeven te houden met hun ouders. Voor dit onverwachte resultaat zijn diverse mogelijke verklaringen te geven. Ten eerste kan het zijn dat, juist omdat thuiswonenden eigen woonruimte ontberen, het voor hen des te belangrijker is hun toekomst op dat punt goed te 'plannen'. Men moet zich inschrijven voor huisvesting, de snelheid waarmee men daar voor in aanmerking komt hangt weer af van het al dan niet samen met een partner deze huisvesting

betrekken, men moet zorgen voor voldoende spullen om nieuwe woonruimte in te richten, enzovoorts. Ook al zou men eerder willen gaan samenleven dan men oorspronkelijk van plan was, dan nog kan dat waarschijnlijk niet doordat er geen woonruimte beschikbaar is; men moet zich wel aan het oorspronkelijke plan houden. Ook emotioneel hebben thuiswonende jongeren wellicht veel moeten investeren om hun ouders van de 'redelijkheid' van hun wens tot samenleven te overtuigen, wat een extra reden kan zijn om aan hun oorspronkelijke plannen vast te houden. Ten slotte speelt het eerder naar voren gebrachte idee van autonomie wellicht een rol. Doordat zelfstandig wonende jongeren wellicht een deel van hun autonomie inleveren wanneer zij met een partner gaan samenleven, hebben zij meer bij samenleven te verliezen dan thuiswonende jongeren, en zullen zij zich misschien sneller bedenken en het gaan samenleven nog even uitstellen. Als gevolg hiervan is het verband tussen plannen en gedrag bij zelfstandig wonenden minder sterk dan bij jong-volwassenen die nog thuis wonen.

Noten

1. In dit artikel concentreren wij ons op heteroseksuele relaties. Op T1 gaven slechts drie respondenten te kennen een vaste relatie met een partner van dezelfde sekse te hebben, zonder dat men met deze persoon samenleefde.

2. Voor deze relatief eenvoudige indeling van de werk- en van de woonvariabele is gekozen, omdat verkennende analyses aangaven dat een ingewikkelder indeling (werkloosheid toevoegen, veranderingen tussen 1987 en 1989 opnemen) in de multivariate analyses tot zeer kleine celvullingen leiden, en *geen* andere inhoudelijke conclusies opleveren.

3. Multinomiale logistische regressie is een analysetechniek die gebruikt wordt om effecten van categoriële en continue variabelen op een polytome afhankelijke variabele na te gaan (Aldrich en Nelson 1984). Als er J verschillende gebeurtenissen kunnen optreden en de kans op het optreden van de j -de gebeurtenis wordt aangeduid met p_j en er X_i onafhankelijke variabelen zijn, dan worden de kansen onderling met elkaar vergeleken via het volgende type vergelijkingen: $\log(p_j/p_p) = \sum(\beta_{ji} - \beta_{pi}) X_i$

In de door ons gekozen parametrisering zijn de β 's voor niet met de partner gaan samenleven op 0 gesteld, zodat er steeds een vergelijking plaatsvindt tussen de kans op het optreden van ongehuwd samenwonen danwel direct trouwen en de kans om niet te zijn gaan samenleven. Voor continue variabelen geldt dat een positieve parameter aangeeft dat de kans op het optreden van een gebeurtenis toeneemt naarmate de score op de onafhankelijke variabele hoger wordt; een negatieve parameter geeft een afname van de kans op het optreden van de gebeurtenis aan. In het geval van dummy-variabelen geeft een positieve parameter aan dat de kans op het optreden van de gebeurtenis binnen de betrokken categorie groter is dan in de ontbrekende categorie, terwijl een negatieve parameter een kleinere kans indiceert. Parameterschattingen zijn verkregen met behulp van de LOGIT-procedure in het programma LIM-DEP.

4. Respondenten die nog steeds verkering hebben en respondenten die hun verkering hebben beëindigd, zijn in deze analyse tot één categorie samengevoegd. Dit is gebeurd om de presentatie van de onderzoeksresultaten te vergemakkelijken. De inhoudelijke resultaten veranderen niet, wanneer ook het verbreken van een relatie als gedragsmogelijkheid in het

model wordt opgenomen. De resultaten van deze analyse zijn op te vragen bij de eerste auteur.

5. Verkennde analyses gaven aan dat de gekozen indeling weinig informatieverlies oplevert ten opzichte van nauwkeuriger indelingen.

Geraadpleegde literatuur

- Ajzen, I., en T.J. Madden (1986), Prediction of goal-directed behavior: Attitudes, intentions, and perceived behavioral control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22, 453-474.
- Aldrich, J.H., en F.D. Nelson (1984), *Linear probability, logit, and probit models*. Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, no. 45. Sage, Beverly Hills.
- Beets, G.C.N. (1987), De stabiliteit van plannen om samen te wonen. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 35-10, 15-19.
- Birg, H., E.J. Flöthmann en I. Reiter (1991), *Biographische Theorie der demographischen Reproduktion*. Campus Verlag, Frankfurt.
- Blossfeld, H.P., en J. Huinink (1991), Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation. *American Journal of Sociology*, 97, 143-168.
- Bois-Reymond, M. du (1992), *Jongeren op weg naar volwassenheid*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Buunk, B. (1982), De keuze voor een leefvorm: Een sociaal psychologisch model. In: B. Buunk (red.), *Andere leefvormen* (p. 186-198). Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Clausen, J.A. (1986), *The life course: A sociological perspective*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.
- Dijkstra, W. (red.), (1989), *Het proces van sociale integratie van jong-volwassenen. De gegevensverzameling voor de eerste hoofdmeting*. Vrije Universiteit Uitgeverij, Amsterdam.
- Dijkstra, W. (red.), (in druk), *Het proces van sociale integratie van jong-volwassenen. De gegevensverzameling voor de tweede hoofdmeting*.
- Fishbein, M., en I. Ajzen (1975), *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Addison-Wesley, Reading, Mass.
- Gerritsen, L. (1990), 'Mij zal het niet overkomen'. *Onrealistisch optimisme ten aanzien van toekomstige levensgebeurtenissen*. Universiteit van Amsterdam (doctoraalscriptie Sociale Psychologie), Amsterdam.
- Geulen, D. (1987), Zur Integration von entwicklungspsychologischer Theorie und empirische Sozialisationsforschung. *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, 5, 2-25.
- Van de Giessen, G.J. (1986), Trouwplannen... en wat er van terecht kwam. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 34-12, 64-68.
- Goldscheider, F.K., en L.J. Waite (1987), Nest-leaving patterns and the transition to marriage for young men and women. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 507-516.
- Hagestad, G.O., en B.L. Neugarten (1985), Age and the life course. In: R.H. Binstock en E. Shanas (red.), *Handbook of aging and the social sciences*, 2nd ed. (p. 35-61). Von Nostrand Reinhold, New York.
- Hart, J. de (1992), Jongeren, hun levensplanning en de relevantie van sekseverschillen. *Sociologische Gids*, 39, 219-237.

- Heckhausen, J. (1990), Erwerb und Funktion normativer Vorstellungen über den Lebenslauf. Ein entwicklungspsychologischer Beitrag zur sozio-psychischen Konstruktion von Biographien. In: K.U. Mayer (red.), *Lebensverläufe und sozialer Wandel* (p. 351-373). *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 31*.
- Hoem, J.M. (1986), The impact of education on modern family-union initiation. *European Journal of Population*, 2, 113-133.
- Jones, G., en C. Wallace (1990), Jenseits von Individualisierungstendenzen. Zum aktuellen Wandel der Lebenslaufmuster von Jugendlichen in Großbritannien. In: P. Büchner, H.H. Krüger en L. Chisholm (red.), *Kindheit und Jugend im interkulturellen Vergleich* (p. 125-145). Leske + Budrich, Opladen 1990.
- Jong Gierveld, J. de, en A.C. Liefbroer (1988), Transitions in young-adult life: A choice-model approach. In: J. Hazekamp, W. Meeus en Y. te Poel (red.), *European contributions to youth research* (p. 161-174). Free University Press, Amsterdam.
- Klaassen, C. (1993), Individualisering en socialisatie. In: C. Bouw en B. Kruithof, *Culturen en identiteiten*. AUP, Amsterdam.
- Lee, H.Y., F. Rajulton, S. Wijewickrema en R. Lesthaeghe (1987), Gezinsvorming in Vlaanderen: Nieuwe vormen, andere timing. *Tijdschrift voor Sociologie*, 8, 35-68.
- Leeuwen, L.Th. van, en M.J.H. Ploegmakers (1990), *Patronen in de individuele levensloop: Een verkennende studie*. Nederlandse Gezinsraad, Den Haag.
- Liefbroer, A.C. (1991a), *Kiezen tussen ongehuwd samenwonen en trouwen. Een onderzoek naar plannen en gedrag van jong-volwassenen omtrent relatievorming*. Centrale Huisdrukkerij Vrije Universiteit (Proefschrift Vrije Universiteit), Amsterdam.
- Liefbroer, A.C. (1991b), The choice between a married or unmarried first union by young adults: A competing risks analysis. *European Journal of Population*, 7, 273-298.
- Liefbroer, A.C., en J. de Jong Gierveld (in druk), The impact of rational considerations and perceived opinions on young adults' union formation intentions. *Journal of Family Issues*.
- Manting, D. (1991), *First union formation in the Netherlands*. Paper gepresenteerd op de European Population Conference, Parijs, 21-25 oktober 1991. Planologisch en Demografisch Instituut, Universiteit van Amsterdam (PDOD-working paper nr. 5), Amsterdam.
- Marini, M.M. (1984), Age and sequencing norms in the transition to adulthood. *Social Forces*, 63, 229-244.
- Oppenheimer, V.K. (1988), A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology*, 94, 563-591.
- Vliet, R. van der (1991), Love without ties: A new phase in the sexual life course. *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, 27, 67-79.
- Weinstein, N.D. (1980), Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820.
- Willekens, F. (1988), A life course perspective on household dynamics. In: N. Keilman, A. Kuijsten en A. Vossen (red.), *Modelling household formation and dissolution* (p. 87-107). Clarendon Press, Oxford.